

Realizacja w czasie postępowań restrukturyzacyjnych wierzytelności zabezpieczonych rzeczowo, praw osobistych i roszczeń oraz uprawnień kształtujących – potestatywnych, cz. II

STANISŁAW GURGUL

Z dniem 1.1.2016 r. weszła w życie ustawa z 15.5.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne¹, która zgodnie z brzmieniem art. 1 pkt 1 reguluje „zawieranie przez dłużnika niewypłacalnego lub zagrożonego niewypłacalnością układu z wierzycielami oraz skutki układu”. W dalszych przepisach ustawa stanowi m.in., że uczestnikiem postępowania restrukturyzacyjnego jest wierzyciel osobisty (art. 65 ust. 1 pkt 2 i 3 PrRestr) oraz że „układ obejmuje wierzytelności osobiste powstałe przed dniem otwarcia postępowania restrukturyzacyjnego (...)” (art. 150 ust. 1 pkt 1). W tym kontekście kluczowym zagadnieniem staje się delimitacja pojęć wierzytelności osobistej i wierzytelności rzeczowej, a także pojęć praw osobistych i roszczeń oraz uprawnień kształtujących, realizacja bowiem wskazanych praw (uprawnień, roszczeń) odbywa się w różny sposób w danym postępowaniu restrukturyzacyjnym. Niniejszy artykuł zawiera wyjaśnienia obrazujące tytułową problematykę na kanwie okoliczności konkretnych spraw².

Dochodzenie w czasie postępowania restrukturyzacyjnego praw osobistych i roszczeń

Wstępnie należy przypomnieć, że „**prawa osobiste i roszczenia**” stanowią kategorię pojęciową odrębną od kategorii „wierzytelności”, dochodzenie zatem tych praw przeciwko „dłużnikowi” – uczestnikowi danego postępowania restrukturyzacyjnego (art. 65 ust. 1 pkt 1 PrRestr) – odbywa się na ogólnych zasadach, z pewnymi tylko modyfikacjami wynikającymi z niektórych przepisów PrRestr (o czym szerzej przy analizie poszczególnych przypadków).

Spośród praw osobistych i roszczeń szczególne znaczenie dla celów konkretnego postępowania restrukturyzacyjnego (także dla jego przebiegu) ma niewątpliwie **roszczenie o przeniesienie własności nieruchomości stanowiącej składnik masy układowej lub masy sanacyjnej**. Źródłem przedmiotowego roszczenia są różne zdarzenia faktyczne i prawne, zwłaszcza zaś – jak uczy doświadczenie:

- 1) zawarcie umowy o przeniesienie własności nieruchomości o skutku wyłącznie zobowiązującym (art. 156 KC);
- 2) zawarcie umowy przedwstępnej (w formie aktu notarialnego), zobowiązującej do zawarcia „w odpowiednim terminie” umowy przeniesienia własności nieruchomości (art. 390 § 2 KC);
- 3) zawarcie umowy zlecenia o powiernicze nabycie własności nieruchomości (art. 740 zd. drugie KC oraz wyrok SN z 28.12.1976 r.³);
- 4) wzniesienie budynku lub innego urządzenia na gruncie w okolicznościach określonych w przepisie art. 231 § 1 KC.

Tym też zdarzeniom, skonstruowanym według pewnych dydaktycznych założeń, zostaną poświęcone dalsze wyjaśnienia.

*Ad 1. Przed ustaleniem dnia układowego w postępowaniu o zatwierdzenie układu (art. 211 ust. 1 i 2 PrRestr) „dłużnik” zobowiązał się warunkowo do przeniesienia własności nieruchomości (art. 156 *in principio* KC) oraz że zastrzeżony warunek spełnił się w toku tego postępowania. W sytuacji tej strony umowy zobowiązane są zawrzeć – w formie aktu notarialnego – „dodatkové porozumienie obejmujące ich bezwarunkową*

¹ Dz.U. poz. 978 ze zm.; dalej jako: PrRestr.

² Pierwsza część artykułu ukazała się w MPH Nr 4/2016, s. 6 i n.

³ III CRN 302/76, OSNC Nr 7/1977, poz. 21.

zgodę na niezwłoczne przejście własności” (art. 157 § 2 i art. 158 zd. drugie KC). Jeśli dłużnik nie wykona dobrowolnie tego zobowiązania, druga strona może wnieść powództwo przewidziane w przepisach art. 64 KC i art. 1047 § 1 KPC. W obu tych sytuacjach „dłużnik” działa samodzielnie, bez udziału nadzorca układu (wniosek z przepisów art. 36 ust. 1 i art. 66 ust. 1 PrRestr), zarówno w czasie między ustaleniem dnia układowego a zatwierdzeniem układu przez sąd, jak i po zatwierdzeniu układu. Po tej dacie nadzorca układu uzyskuje uprawnienia informacyjne i kontrolne określone w treści przepisów art. 36 ust. 2 i art. 37 ust. 1 PrRestr, nie może natomiast w dalszym ciągu wpływać na działania dłużnika obejmujące zawarcie umowy przenoszącej wartość nieruchomości oraz – ewentualnie – prowadzenie procesu w tej sprawie. Chodzi bowiem o to, że dłużnik nie może odmówić wykonania zawartej wcześniej umowy zobowiązującej go do przeniesienia własności ^[21] nieruchomości, nie potrzebuje zatem, co oczywiste, zgody nadzorca układu „na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu” (art. 39 ust. 1 w zw. z art. 224 ust. 1 zd. drugie PrRestr).

Ad 2. Przed otwarciem przyspieszonego postępowania układowego „dłużnik” zawarł umowę przedwstępną (w formie aktu notarialnego), w której zobowiązał się wobec kontrahenta do przeniesienia na niego własności nieruchomości w terminie 6 miesięcy (art. 389 § 1 i 2 KC). W sytuacji tej dłużnik nie może odmówić zawarcia umowy przyrzeczonej, a jeśli to uczyni – kontrahent może żądać od niego złożenia oświadczenia woli o treści odpowiadającej postanowieniom zawartym w umowie przedwstępnej (art. 390 § 2 w zw. z art. 64 KC i art. 1047 § 1 KPC). Z tych też względów należy uznać, że jeśli ważność umowy przedwstępnej nie budzi zastrzeżeń, nadzorca sądowy nie może korzystać z uprawnień określonych w przepisach art. 39 ust. 1 zd. drugie i art. 258 zd. drugie PrRestr, ponieważ ewentualna odmowa wyrażenia zgody na dokonanie przez dłużnika czynności tam wskazanych prowadziłaby w gruncie rzeczy do unicestwienia skutków umowy przedwstępnej (*reductio ad absurdum*). Ogólnie zaś rzecz ujmując, można stwierdzić w tym kontekście, że dłużnik może zawsze działać samodzielnie, bez zgody nadzorca sądowego, gdy nie powoduje powstania zobowiązań, lecz je tylko wykonuje.

Ad 3. Przed otwarciem postępowania układowego „dłużnik” nabył własność nieruchomości, działając w imieniu własnym, a na rzecz/rachunek dającego zlecenie (art. 734 § 1 i 2 KC). Umowa zlecenia, stanowiąca podstawę działania dłużnika, zawarta została w formie ustnej, bez udziału jego małżonka, który nie uczestniczył również w zawarciu umowy nabycia nieruchomości.

Przytoczone okoliczności ewokują przede wszystkim potrzebę wyjaśnienia, że:

- w orzecznictwie utrwalone jest stanowisko, iż umowa zlecenia nie wymaga zachowania szczególnej formy, niezależnie od tego, co jest przedmiotem zleconej czynności; umowa ta może być zatem zawarta w dowolny sposób, także przez dorozumiane oświadczenie woli⁴;
- podstawą obowiązku „wydania” zleceniodawcy przedmiotu powierniczego nabycia danego prawa przez zleceniobiorcę jest przepis art. 740 zd. drugie KC, nie jest zatem konieczne wysłowienie tego obowiązku w samej umowie zlecenia⁵;
- zależnie od postaci zlecenia „wydanie” następuje albo przez czynność faktyczną (gdy przyjmujący zlecenie działał w imieniu dającego zlecenie i nabywał prawa bezpośrednio do jego majątku), albo przez dokonanie czynności prawnej obejmującej przeniesienie uzyskanego prawa (gdy przyjmujący zlecenie nabywał je we własnym imieniu).

Fundamentalne jednak znaczenie w materii, o której mowa, ma wyjaśnienie, że:

- powiernicze nabycie rzeczy przez jednego z małżonków „nie ma charakteru nabycia dorobkowego; jest to pozycja »zerowa« w majątku nabywcy, nie zaś jego dorobek objęty – stosownie do art. 32 KRO – wspólnością ustawową”⁶;
- „do majątku wspólnego albo do majątków osobistych małżonków wchodzi jedynie przedmioty majątkowe nabywane przez małżonków we własnym imieniu, na własny rachunek (dla siebie). **Przedmiot majątkowy nabyty przez małżonka (małżonków) w imieniu własnym, ale na cudzy rachunek (a więc nie dla siebie) nie zostaje objęty ani zakresem majątku wspólnego, ani majątków osobistych, będących elementem małżeńskiego ustroju wspólności majątkowej.** Ani interes małżonków, ani interes rodziny nie wymagają sytuowania takich przedmiotów majątkowych w masach majątkowych, które są elementami ustroju wspólności majątkowej, kreowanymi przez przepisy KRO. W płaszczyźnie natomiast wyznaczonej przez ogólne unormowania prawa cywilnego **przedmioty nabywane przez małżonków w ustroju**

⁴ Zob. co do tego wyrok SN z 1.10.1955 r., III CR 783/55, OSNC Nr 2/1957, poz. 42 oraz uchwała SN z 27.6.1975 r., III CZP 55/75, OSNC Nr 4/1976, poz. 75.

⁵ Tak stanowczo wyrok SN z 10.11.2010 r., II CSK 256/10, Legalis.

⁶ Tak wyrok SN z 1.6.1976 r., I CR 128/76, OSNC Nr 4/1997, poz. 70. Zob. także co do tego P. Machnikowski [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2013, s. 1273.

wspólności majątkowej w sposób, o którym mowa, są tymczasowo składnikami ogólnych majątków małżonków, obok majątku osobistego i nieoznaczonego ułamkiem udziału w majątku wspólnym⁷.

Przyjęcie stanowiska, że przedmiot powierniczego nabycia rzeczy/prawa nie wchodzi ani w skład majątku wspólnego małżonków, ani w skład majątku osobistego małżonka, który zawarł umowę zlecenia, pozwala kategorycznie stwierdzić, że przedmiot ten (rzecz, prawo) nie wchodzi także w skład masy układowej lub masy sanacyjnej (art. 73 w zw. z art. 240, 273 i 294 PrRestr). W konsekwencji wszystkie czynności związane z realizacją obowiązku „wydania” zleceniodawcy uzyskanej dla niego rzeczy (prawa) mogą być dokonywane wyłącznie przez dłużnika lub przez jego małżonka (oczywiście czyni to bezprzedmiotowym stosowanie tu przepisów art. 276–279 PrRestr).

Ad 4. Przed otwarciem postępowania sanacyjnego na gruncie stanowiącym własność „dłużnika” wzniesiony został budynek w okolicznościach określonych w przepisie art. 231 § 1 KC. W sytuacji tej samoistnemu posiadaczowi gruntu przysługują uprawnienia trojakiemu rodzajowi:

- a) wierzytelność pieniężna stanowiąca równowartość tzw. innych nakładów z chwili wydania gruntu właścicielowi (art. 226 § 1 zd. drugie KC; co do tego zob. także uchwała SN z 11.10.1990 r.⁸);
- b) uprawnienie kształtujące określane mianem *ius tollendi*, polegające na „zabraniu przedmiotów połączonych z gruntem, chociażby stały się jego częściami składowymi” (art. 227 § 1 KC);
- c) roszczenie „o przeniesienie własności zajętej działki za odpowiednim wynagrodzeniem” (art. 231 § 1 KC).

Wierzytelność pieniężna z tytułu zwrotu „innych nakładów” ma *in casu* niewątpliwie charakter wierzytelności osobistej powstałej po otwarciu postępowania sanacyjnego (art. 76 ust. 1 i art. 150 ust. 1 pkt 1 PrRestr), można zatem przypuszczać, że samoistny posiadacz, motywowany interesem ekonomicznym, będzie korzystał z pozostałych, niepieniężnych sposobów realizacji swego interesu prawnego, zwłaszcza zaś z roszczenia „o przeniesienie własności zajętej działki” (warto tu zauważyć, że w praktyce korzystanie z *ius tollendi* jest niezwykle rzadkie).

Dla scharakteryzowania przedmiotowego roszczenia i sposobu jego realizacji należy odwołać się do następujących wyjaśnień orzecznictwa i doktryny:

- #. „źródłem roszczenia wynikającego z art. 231 KC jest zdarzenie prawne w postaci wzniesienia na cudzym gruncie budynku lub innego urządzenia o wartości przenoszącej znacznie wartość zajętej pod budowę działki, przez jej samoistnego posiadacza w dobrej wierze. Realizacja hipotezy tego przepisu powoduje po stronie samoistnego posiadacza powstanie roszczenia do właściciela gruntu o przeniesienie własności zajętej działki (o wykup). Obowiązek ten stanowi dla umowy przeniesienia własności jej przyczynę prawną (*causa*). Umowa o przeniesienie własności zabudowanej działki gruntu (art. 231 KC), choć nie jest umową sprzedaży w rozumieniu art. 535 KC, jest prawnie dopuszczalna i pod rygorem nieważności powinna być zawarta w formie aktu notarialnego (art. 158 KC w zw. z art. 73 § 2 KC)⁹;
- #. roszczenia wynikające z przepisów art. 231 § 1 i 2 KC, potocznie zwane roszczeniami o wykup gruntu, nie wprowadzają odstępstw od zasady *superficies solo cedit* i nie stanowią też swoistego rodzaju prawa rzeczowego. „Stosunki prawne łączące właściciela gruntu i samoistnego posiadacza budującego na tym gruncie nie mają charakteru rzeczowego, lecz zobowiązaniowy/obligacyjny¹⁰. Powszechnie jednak uznaje się, że przedmiotowe stosunki wykazują właściwości nietypowe dla klasycznego modelu zobowiązania (obligacji), ponieważ powiązane są z określoną sytuacją prawno-rzeczową w tym znaczeniu, że ich podmiotami (czynnymi lub biernymi) są osoby znajdujące się w pewnej sytuacji związanej z rzeczą, której zobowiązanie dotyczy, tzn. bądź są podmiotami praw rzeczowych na tej rzeczy, bądź jej posiadaczami. W literaturze przedmiotu mówi się w tym przypadku o „sprzężeniu” zobowiązania z prawem rzeczowym lub posiadaniem i na tej podstawie wyodrębnia się z klasy stosunków obligacyjnych tzw. zobowiązania realne – *obligationes propter rem vel ob rem*¹¹;
- #. w razie braku zgody właściciela na przeniesienie własności gruntu lub braku porozumienia stron co do warunków wykupu posiadacz i właściciel mogą dochodzić przysługujących im roszczeń przed sądem. Następuje to z reguły w trybie procesowym, a więc w formie powództwa o złożenie przez drugą stronę stosownego oświadczenia woli (art. 64 KC). W sytuacji tej skutek prawny obejmujący przejście prawa własności zabudowanego gruntu na posiadacza – budującego – następuje dopiero w chwili uprawomocnienia się wyroku uwzględniającego powództwo, a jeżeli złożenie oświadczenia woli jest uzależnione od świadczenia wzajemnego wierzyciela – w chwili prawomocnego nadania temu wyrokowi klauzuli wyko-

⁷ Tak *M. Nazar* [w:] System Prawa Prywatnego. T. 11. Prawo rodzinne i opiekuńcze, pod red. *T. Smoczyńskiego*, Warszawa 2014, s. 279 i 309–310.

⁸ III CZP 58/90, OSNC Nr 5–6/1991, poz. 57.

⁹ Tak SN w wyroku z 9.3.2004 r., I CK 436/03, Legalis.

¹⁰ Tak stanowczo SN w uzasadnieniu uchwały z 14.11.1996 r., III CZP 56/66, OSNCP Nr 9/1967, poz. 149.

¹¹ Co do tego zob. *A. Kubas*, Budowa na cudzym gruncie, Warszawa 1972, s. 118–121 i przytoczone tam bogate piśmiennictwo; zob. także w tej kwestii uzasadnienie uchwały SN (7) z 8.11.1989 r., III CZP 68/89, OSNC Nr 6/1990, poz. 70.

nalności (art. 1047 § 2 KPC). Wtedy też dopiero stosunek obligacyjny, istniejący między właścicielem a posiadaczem gruntu, przekształca się w stosunek prawno-rzeczowy¹², co z kolei przesądza charakter wyroku stwierdzającego obowiązek przeniesienia prawa własności zabudowanego gruntu jako orzeczenia konstytutywnego, odnoszącego skutek *ex nunc*;

- #. roszczenie przysługujące samoistnemu posiadaczowi jest ściśle związane z posiadaniem gruntu, nie może bowiem powstać i utrzymywać swego bytu bez tego posiadania; dlatego też może być ono realizowane przez cały czas trwania posiadania, gaśnie zaś z chwilą jego utraty¹³.

Przedstawione wyjaśnienia dotyczyły realizacji roszczeń z art. 231 § 1 i 2 KC w obrocie powszechnym. Szczególne problemy prawne powstają przy realizacji tych roszczeń w toku postępowania upadłościowego¹⁴. *Quid iuris* jednak, w jaki sposób przedmiotowe roszczenia realizowane są w stosunku do właściciela i posiadacza gruntu, będących uczestnikami postępowania sanacyjnego?

Dokonując analizy związanych z tym kwestii, wstępnie należy przypomnieć, że zmiana stosunków właścicielskich [23] między właścicielem a posiadaczem gruntu następuje dopiero w chwili zawarcia przez nich umowy przeniesienia własności zabudowanego gruntu albo w chwili uprawomocnienia się wyroku uwzględniającego powództwo z art. 64 KC lub nadania temu wyrokowi klauzuli wykonalności (art. 1047 § 2 KPC). Do tego czasu właściciela i posiadacza gruntu łączy swoisty stosunek obligacyjny (*scilicet*, mający charakter zobowiązania realnego), co powoduje, że dana nieruchomości musi być uznana za składnik masy sanacyjnej powstającej po otwarciu w stosunku do właściciela nieruchomości postępowania sanacyjnego (art. 294 PrRestr, *verba*: „mienie należące do dłużnika staje się masą sanacyjną”).

Jak wyjaśniono, w zwykłym toku zdarzeń pierwszym (choć zapewne rzadszym) sposobem realizacji roszczenia z art. 231 § 1 KC jest zawarcie stosownej umowy przez właściciela i samoistnego posiadacza gruntu. W postępowaniu sanacyjnym umowę tę powinni zawrzeć zarządca (art. 52 ust. 1 w zw. z art. 294 PrRestr) oraz posiadacz gruntu, z pominięciem wymagań zawartych w przepisach art. 10 ust. 1 pkt 7 i art. 323 ust. 1 i 2 PrRestr. Chodzi o to, że umowa, o której mowa:

- a) nie jest oczywiście umową sprzedaży/zbycia w rozumieniu wymienionych przepisów¹⁵;
- b) nie jest zawierana dla realizacji celów postępowania sanacyjnego, lecz dla wykonania zobowiązania wynikającego z normy prawnej (zarządca nie działa tu zatem *motu proprio*, a jest do tego przymuszony zasłymi wcześniej okolicznościami).

Z tych też względów nie wchodzi tu w grę stosowanie przepisów art. 73 PrRestr i art. 37 § 1 pkt 1 KRO.

Uznanie, że roszczenie o stwierdzenie obowiązku złożenia oznaczonego oznaczenia woli jest swoistym uprawnieniem, różnym od „wierzytelności”¹⁶, przesądza oczywistość wniosku, że posiadacz może dochodzić swego roszczenia, wynikającego z przepisów art. 64 KC i art. 1047 KPC, bez żadnych ograniczeń, również w zakresie kosztów procesu (art. 310 zd. drugie PrRestr). Oczywiście jest także, że w roli pozwanego w odnośnym procesie może występować tylko zarządca, ponieważ nieruchomości, której dotyczy dochodzone roszczenie, „należy” do dłużnika aż do uprawomocnienia się wyroku i jako taka wchodzi do masy sanacyjnej (art. 294 w zw. z art. 311 ust. 1 PrRestr). W okolicznościach tworzących stan faktyczny roszczenia z art. 231 § 1 KC nie powstaje natomiast problem egzekucji wyroku w części uwzględniającej powództwo o stwierdzenie „obowiązku złożenia oznaczonego oświadczenia woli” (art. 312 ust. 4 PrRestr).

W omawianym stanie faktycznym samoistny posiadacz zobowiązany będzie zapłacić pewną sumę pieniężną tytułem wynagrodzenia za własność nabytej działki (art. 231 § 1 *in fine* KC). Suma ta stanie się składnikiem masy sanacyjnej, służącym zaspokojeniu wierzytelności przysługujących wszystkim wierzycielom „dłużnika” – właściciela nieruchomości.

Dochodzenie w czasie postępowania restrukturyzacyjnego praw kształtujących (bezskuteczności czynności)

¹² Tak dosłownie SN w uchwale SN (7) z 8.11.1999 r., zob. przyp. 12.

¹³ Co do tego zob. uchwała SN z 18.3.1968 r., III CZP 15/68, OSNC Nr 8–9/1968, poz. 138 z aprobowaną glosą S. Breyera, OSPiKA Nr 4/1969, poz. 9; wyrok SN z 7.2.2001 r., V CKN 202/00, Legalis; wyrok SN z 15.1.2009 r., I CSK 333/07, MoP Nr 10/2010, s. 575 oraz K. Pietrzykowski [w:] Kodeks cywilny. T. I. Komentarz do art. 1–44910, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2013, s. 540.

¹⁴ Obszernie o tym S. Gurgul, Dochodzenie praw osobistych i roszczeń w postępowaniu egzekucyjnym (sądowym i administracyjnym) oraz upadłościowym, MPH Nr 2/2012, s. 36–40.

¹⁵ Zob. wyrok SN z 9.3.2004 r., przyp. 10.

¹⁶ Tak kategorycznie SN w wyroku z 16.10.2008 r., III CSK 120/08, Legalis.

prawnej dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli– *actio pauliana* oraz rozwiązania umowy/ stosunku użytkowania wieczystego gruntu)

1. Geneza i istota instytucji bezskuteczności czynności prawnej

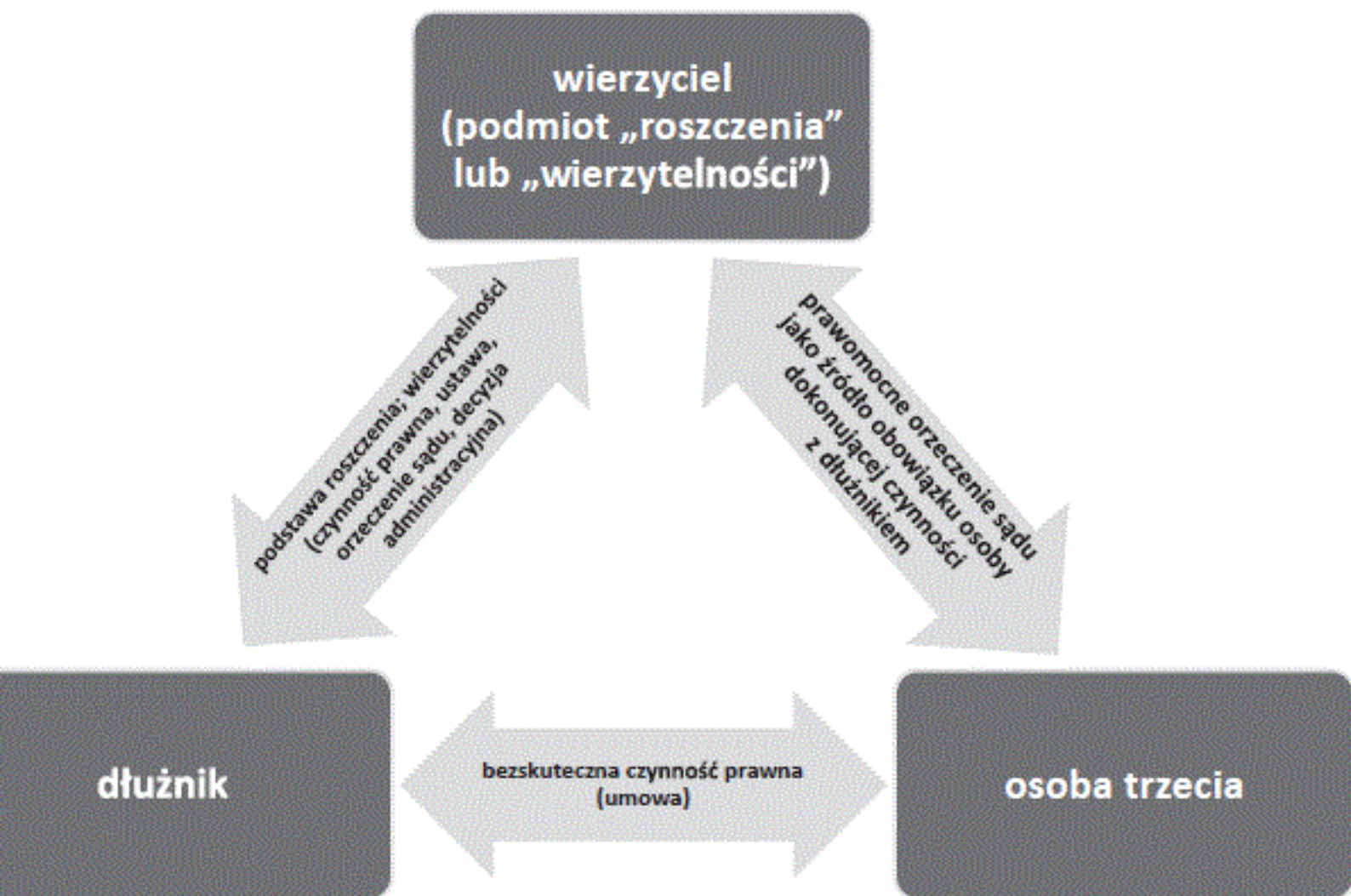
Geneza instytucji bezskuteczności czynności prawnej sięga czasów klasycznego prawa rzymskiego i wiąże się z osobą pretora *Luciusa Aemeliusa Paulusa*, który w 191 r. przed naszą erą (*ante Christum natum*) wydał edykt, tworząc w nim nowy delikt nazwany *fraus creditorum* (*fraus* to „oszustwo, zdrada, szkoda, strata, występki”, *creditor* zaś to „wierzyciel”). Edykt ten, w przypadku działania przez dłużnika *in fraudem creditorum* (na szkodę wierzycieli), dawał wierzycielom do dyspozycji cztery środki prawne, w tym zwłaszcza *restitutio in/ad integrum* – przywrócenie stanu poprzedniego (obecnie art. 307 ust. 1 PrRestr i art. 134 ust. 1 ustawy z 28.2.2003 r. – Prawo upadłościowe¹⁷), oraz *actio pauliana* – powództwo wierzyciela o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną (obecnie art. 531 § 1 KC). W „Digestach” *Justyniana* (pierwsza część kodyfikacji zwanej *Corpus Iuris Civilis*, ogłoszona w 533 r. naszej ery) występuje już tylko powództwo wierzyciela, którego treścią było żądanie, aby osoba trzecia zwróciła do masy majątkowej podlegającej egzekucji wartość – korzyść uzyskaną niesłusznie od dłużnika.

Przyjęta w „Digestach” **konstrukcja skargi pauliańskiej** przetrwała do naszych czasów w niezmiennym zasadniczo kształcie, różny jest tylko sposób jej regulacji w ustawodawstwach poszczególnych państw europejskich (w Kodeksie cywilnym lub w odrębnym akcie normatywnym). W systemie prawa polskiego skarga pauliańska od początku traktowana była jako instytucja prawa cywilnego materialnego i stanowiła integralną część rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań¹⁸ (wzorowanego na KC francuskim). Kodeks cywilny z 1964 r. przejął, z niewielkimi zmianami, rozwiązania zawarte w przepisach art. 288–293 KZ, czyniąc je podstawą powszechnej ochrony wierzyciela w tym sensie, że może z niej korzystać każdy wierzyciel niezależnie od tego, jaki jest status dłużnika. ²⁴

Jak wyjaśniono w pierwszej części artykułu, uprawnienie do żądania ochrony roszczenia niepieniężnego (art. 59 KC) oraz ochrony wierzytelności pieniężnej (art. 527 i n. KC) jest uprawnieniem prawokształtującym potestatywnym, które realizowane jest wyłącznie w trybie procesowym, w formie orzeczenia sądowego o charakterze konstytutywnym, uznającego daną czynność prawną (umowę) za bezskuteczną *ex nunc*. Oznacza to w szczególności, że do chwili uprawomocnienia się przedmiotowego orzeczenia między osobą, której przysługuje roszczenie lub wierzytelność, a osobą dokonującą czynności z dłużnikiem nie istnieje żaden stosunek prawny (*vinculum iuris*), jest to zaś wyrazem stanowiska, że za pomocą instrumentów regulowanych przepisami art. 59 oraz art. 527 i n. KC chroni się stosunki prawne o charakterze obligacyjnym, które pierwotnie wiążą tylko wierzyciela (w tym osobę mającą roszczenie o świadczenie niepieniężne) i dłużnika. W wyniku wydania jednego z orzeczeń, o których mowa, następuje rozszerzenie skuteczności uprawnień wierzyciela także w stosunku do osoby dokonującej czynności z dłużnikiem, co graficznie można przedstawić w następujący sposób:

¹⁷ T. jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 2171 ze zm.; dalej jako: PrUp.

¹⁸ Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.; dalej jako: KZ.

Podstawy aksjologiczne i charakter prawny (cele) skargi pauliańskiej wyjaśniane są w doktrynie w różny sposób, czego przykładem są następujące wypowiedzi z dawnej i współczesnej literatury:

- 1) „ostrze skargi pauliańskiej kieruje się nie przeciwko dłużnikowi, lecz przeciwko osobie trzeciej, na rzecz której dłużnik dokonał przysporzenia kosztem swojego majątku (art. 531 § 1 KC). Podważa to tezę o względnym charakterze zobowiązania, a nawet uzasadnia skonstruowanie pojęcia **własności wierzytelności** jako prawa absolutnego; wierzytelność bowiem, jak każde inne prawo podmiotowe, przyporządkowana jest *ex definitione* określonej osobie i jej majątkowi i inne osoby powinny respektować to przyporządkowanie. Przy takim założeniu prawo obligacyjne względne
 - a) uzupełniane jest przez drugi stosunek prawny, bezwzględne prawo własności, wierzyciel może więc korzystać z ochrony przysługującej właścicielowi;
 - b) w każdym razie nie może być całkowicie obojętne dla osób trzecich i nie może być przez nie traktowane *per non est*¹⁹;
- 2) zbliżone do tego stanowisko głosi, że instytucja skargi pauliańskiej służy wzmocnieniu stosunku obligacyjnego prawem *quasi*-zastawowym, co oznacza, że:
 - a) egzekucja z majątku osoby trzeciej jest dochodzeniem wobec niej prawa rzeczowego przysługującego na przedmiocie bezskutecznej czynności prawnej;
 - b) „osoba trzecia nigdy nie staje się dłużnikiem wierzyciela pauliańskiego, a jedynie odpowiada rzeczowo za dług nielejalnego dłużnika”²⁰;

¹⁹ Tak *A. Kubas*, Rozszerzona skuteczność wierzytelności, „Studia Cywilistyczne” T. XIII–XIV, 1969, s. 211, a w doktrynie opartej na przepisach Kodeksu Napoleona – *J. Dabin*, Le droit subjectif, Paris 1952, s. 186.

²⁰ Tak w szczególności *M. Bączyk*, Głosa do wyroku SN z 3.6.1982 r., III CRN 105/82, „Nowe Prawo” Nr 9–10/1983, s. 242.

- 3) według innego poglądu, zwanego teorią egzekucyjną, skargę pauliańską można zdefiniować jako „prawo podmiotowe wierzyciela żądania orzeczenia bezskuteczności czynności wobec niego i żądania od trzeciego świadczenia, a to ściernienia egzekucji na przedmiocie zaskarżalnej czynności (...). Prawo zaskarżenia ma na celu zarówno uchylenie skutków prawnych, jak i gospodarczych czynności. Pierwsze następuje za pomocą orzeczenia bezskuteczności, drugie za pomocą świadczenia trzeciego”²¹. Refleksem tego poglądu jest **wyrok SN z 12.12.2001 r.**²², według którego „(...) wyrok uwzględniający powództwo pauliańskie umożliwia stronie powodowej jako wierzycielowi przeprowadzenie egzekucji wprost z majątku osoby trzeciej, lecz z **tytułu zobowiązania istniejącego po stronie nielojalnego dłużnika, a nie osoby trzeciej**. W tym znaczeniu akcja pauliańska wykazuje charakter środka egzekucyjnego, umożliwia bowiem wierzycielowi zaspokojenie jego należności”.

Pozostałe poglądy wyjaśniające istotę skargi pauliańskiej łączy przekonanie o istnieniu zobowiązania osoby trzeciej wobec wierzyciela, dzieli natomiast określenie źródła tego zobowiązania: ma być nim bądź czyn niedozwolony osoby trzeciej i dłużnika, polegający na wyrządzeniu szkody wierzycielowi, bądź nadużycie przez osobę trzecią prawa podmiotowego wierzyciela, bądź wreszcie uzyskanie przez tę osobę bezpodstawnego wzbogacenia.

Rozstrzygając **sprawę** Mario P.A. Reichert i inni **przeciwko** Dresdner Bank²³, Europejski Trybunał Sprawiedliwości wyjaśnił w uzasadnieniu wyroku, że „akcja pauliańska jest to powództwo *sui generis*, które nie znajduje uzasadnienia ani w prawie rzeczowym, ani w zasadach odpowiedzialności deliktowej, ani wreszcie w przepisach o egzekucji; jej celem – we wszystkich państwach europejskich – jest spowodowanie, ^[25] aby wierzyciel mógł traktować czynność krzywdzącą go *per non est*”. Uzasadnieniem tego stanowiska jest brak w prywatnym prawie materialnym państw Unii Europejskiej przepisów, które:

- ograniczałyby dłużnika w dysponowaniu swoim majątkiem, czy to przez rozporządzanie poszczególnymi jego składnikami, czy to przez zaciąganie nowych zobowiązań, chociażby takie dyspozycje prowadziły do braku pokrycia wierzytelności po powstaniu jej wymagalności (w kwestii tej, w wyroku z 16.7.1997 r.²⁴, Sąd Najwyższy wyjaśnił, że „czynności prawne dokonywane przez dłużnika z osobami trzecimi pozostają – pominiwszy sytuacje szczególne przewidziane w przepisach art. 59 lub art. 527 KC – poza sferą interesu prawnego wierzyciela”);
- nakazywałyby dłużnikowi zaspokajać swoich wierzycieli w określonej kolejności (reguły określające tę kolejność – w razie wielości wierzycieli – zamieszcza się dopiero w dziedzinach prawa egzekucyjnego i upadłościowego);
- ustanawiałyby zasadę proporcjonalnego zaspokajania wszystkich wierzycieli, gdy majątek dłużnika nie wystarcza na zaspokojenie w całości każdego wierzyciela.

W konkluzji należy przyjąć, że uznanie czynności prawnej dłużnika, dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli, za bezskuteczną w stosunku do wierzyciela, który czynność tę zaskarżył, rodzi tylko tzw. bezskuteczność względną, co oznacza, że czynność ta zachowuje nadal ważność i jako taka kształtuje w pełni wewnętrzny stosunek prawny istniejący między dłużnikiem a osobą trzecią (w tej relacji może być w szczególności źródłem odpowiedzialności odszkodowawczej dłużnika z tytułu nienależytego wykonania umowy) oraz stosunki zewnętrzne powstałe w wyniku bezskutecznej czynności między osobą trzecią a wszystkimi innymi podmiotami (w tej relacji osoba trzecia może np. wykonywać uprawnienia wynikające z prawa własności nieruchomości będącej przedmiotem czynności uznanej za bezskuteczną).

2. Dochodzenie bezskuteczności czynności prawnej przeciwko „osobie trzeciej” (art. 527 § 1 KC), mającej status dłużnika w postępowaniu restrukturyzacyjnym

Konstrukcja skargi pauliańskiej regulowanej przepisami art. 527 i n. KC wiąże ściśle ze sobą **trzy kategorie podmiotów**, którymi są „**pokrzywdzeni wierzyciele**” oraz „**dłużnik**” i „**osoba trzecia**”, będący stronami bezskutecznej czynności prawnej. Każdy z tych podmiotów, jeśli ma wymagane cechy organizacyjno-prawne, może stać się „dłużnikiem” w danym postępowaniu restrukturyzacyjnym (art. 4 PrRestr) albo „upadłym” w postępowaniu upadłościowym (art. 5 i art. 4911 PrUp). Przepisy art. 304–309 PrRestr oraz będące ich wzorcem przepisy art. 127–137 PrUp odnoszą się wyłącznie do takiej sytuacji, w której bezskutecznej czynności prawnej dokonał „dłużnik”

²¹ Tak J. Fiema, *op. cit.*, s. 70.

²² III CKN 496/00, Legalis.

²³ C-115/88, European Court Reports 1990, G.I-00027.

²⁴ II CKN 259/97, niepubl.

z postępowania sanacyjnego albo upadły, obydwa działający w charakterze dłużnika w rozumieniu przepisów art. 527 i n. KC (zob. powyżej wykres graficzny). Oznacza to, że jeśli otwarcie postępowania sanacyjnego lub ogłoszenie upadłości nastąpiło w stosunku do „pokrzywdzonego wierzyciela” lub do „osoby trzeciej”, dochodzenie bezskuteczności dokonanych przez nich czynności prawnych nie może się odbywać według zasad i w trybie określonych we wskazanych przepisach, lecz według ogólnych reguł kodeksowych, z uwzględnieniem niektórych tylko przepisów PrRestr i PrUp (np. dotyczących zastępstwa procesowego).

W hipotetycznym stanie faktycznym „dłużnik”, w stosunku do którego zostało otwarte postępowanie sanacyjne, nabył – z dużą korzyścią dla siebie – własność nieruchomości z oczywistym „pokrzywdzeniem wierzycieli” zbywcy nieruchomości. W sytuacji tej powództwo o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną powinno być kierowane przeciwko dłużnikowi z postępowania sanacyjnego jako „osobie trzeciej” w rozumieniu przepisów art. 527 § 1 i art. 531 § 1 KC, z zastrzeżeniem wynikającym z treści art. 66 ust. 2 i art. 311 ust. 1 PrRestr.

W tym kontekście celowe staje się wyjaśnienie, że według części doktryny oparte na przepisach prawa upadłościowego uprawnienie, o którym mowa, przekształca się w zobowiązanie pieniężne i jako takie powinno być dochodzone w trybie zgłoszenia wierzytelności, a nie w trybie procesowym (art. 91 ust. 2 w zw. z art. 236 ust. 4 PrUp). Reprezentatywna w tej kwestii jest następująca wypowiedź: „Powstaje pytanie, czy w razie ogłoszenia upadłości osoby trzeciej wierzyciel pauliański w ogóle może uzyskać status wierzyciela w postępowaniu upadłościowym jej dotyczącym. Wydaje się, że w tej kwestii należy udzielić pozytywnej odpowiedzi. W art. 189 PrUp za wierzyciela uważa się bowiem każdego uprawnionego do zaspokojenia z masy upadłości, choćby nawet jego wierzytelność nie wymagała zgłoszenia do masy upadłości. Nie przesądza to jednak *eo ipso* kwestii, czy roszczenie pauliańskie powinno być dochodzone w trybie zgłoszenia do masy upadłości, czy też w inny sposób (...). Zgodnie z obowiązującym w nauce polskiej poglądem, po stronie osoby trzeciej istnieje materialnoprawne zobowiązanie o charakterze niepieniężnym, obowiązek osoby trzeciej ma więc niewątpliwie obligacyjną naturę. Według zaś art. 91 ust. 2 PrUp, zobowiązania majątkowe niepieniężne z dniem ogłoszenia upadłości zmieniają się w zobowiązania pieniężne i z tym dniem stają się płatne. *Lege non distinguente* zasada ta odnosi się także do zobowiązania osoby trzeciej powstającego wskutek zaskarżenia czynności prawnej dłużnika na podstawie art. 527 KC. Należności wynikające z niepieniężnych zobowiązań upadłego, które zmieniły się w zobowiązania pieniężne, podlegają zgłoszeniu w postępowaniu upadłościowym. ^[26] Za takim właśnie sposobem dochodzenia roszczenia pauliańskiego po ogłoszeniu upadłości osoby trzeciej, pod rządem dawnego prawa upadłościowego, opowiadał się J. Korzonek²⁵. Stanowisko to jest aktualne również na tle przepisów obowiązującego prawa upadłościowego i naprawczego. Z wywodów J. Korzonka wynika, że za niedopuszczalne uważa on wytoczenie powództwa o uznanie czynności prawnej, zdziałanej z pokrzywdzeniem wierzycieli, po ogłoszeniu upadłości osoby trzeciej, w związku z czym przyjmuje, iż w takim przypadku zaskarżenie czynności dłużnika przez wierzyciela pauliańskiego następuje w drodze zgłoszenia wierzytelności w postępowaniu upadłościowym”²⁶.

Nie podzielam przytoczonego stanowiska, nie uwzględnia ono bowiem, że uprawnienie stanowiące istotę skargi pauliańskiej ma charakter prawokształtujący, że zatem do chwili uprawomocnienia się wyroku uznającego daną czynność prawną za bezskuteczną nie istnieje żaden stosunek prawny między pokrzywdzonym wierzycielem a osobą trzecią odnoszącą korzyść z tej czynności. W konsekwencji w analizowanej sytuacji nie jest możliwe stosowanie rozwiązania przyjętego w treści art. 91 ust. 2 PrUp, bo po prostu nie istnieje substrat „zmiany”, o której mowa w tym przepisie.

Opisany problem nie istnieje w postępowaniach restrukturyzacyjnych, ponieważ prawo restrukturyzacyjne nie zawiera odpowiednika art. 91 ust. 2 PrUp (według *communis opinio* nie są nimi art. 78 i art. 163 ust. 2 PrRestr); nie ma też żadnych podstaw do stosowania tego przepisu w drodze analogii. Nie może więc ulegać wątpliwości, że wierzyciel może dochodzić swego uprawnienia w sposób przewidziany w treści art. 527 i n. KC, tj. w trybie procesu i w formule słownej przyjętej w tych przepisach (*verba*: „może żądać uznania tej czynności za bezskuteczną”). Odrębnym zagadnieniem jest natomiast, czy w sytuacji, w której wyrok uznający daną czynność prawną za bezskuteczną stał się już prawomocny, wierzyciel jest uprawniony do egzekucji przysługującego mu prawa z majątku „dłużnika” jako osoby trzeciej (czyli z masy układowej albo masy sanacyjnej), czy też prawo to powinien realizować w ramach układu zawieranego w danym postępowaniu restrukturyzacyjnym.

W kwestii tej wyrażone zostało zapatrywanie, że: „odpowiadające obowiązkowi osoby trzeciej **uprawnienie do zaspokojenia się z korzyści uzyskanej przez osobę trzecią można uważać za wierzytelność istniejącą w sto-**

²⁵ J. Korzonek, Pauliańskie roszczenia [w:] Encyklopedia podręczna prawa prywatnego, pod red. F. Zolla i J. Wasilkowskiego, Warszawa 1937, t. XXIII, s. 1413 i n.

²⁶ Tak A. Jakubecki, Glosa do uchwały SN z 10.2.2006 r., III CZP 2/06, OSP Nr 6/2008, s. 478–484.

sunku do osoby trzeciej. Jeżeli wierzytelność ta powstała przed otwarciem postępowania restrukturyzacyjnego, to – jak się wydaje – powinna być ona objęta tym postępowaniem oraz zawartym w jego ramach układem²⁷.

Osobiście uważam, że bez względu na datę uprawomocnienia się wyroku uwzględniającego skargę pauliańską wierzyciel może realizować swe prawo wynikające z tego wyroku w trybie przepisów o egzekucji, ponieważ egzekucja ta prowadzona jest *in casu* bezpośrednio przeciwko „dłużnikowi” – zbywcy rzeczy stanowiącej przedmiot bezskutecznej czynności prawnej – a nie przeciwko „osobie trzeciej” – dłużnikowi z postępowania restrukturyzacyjnego; innymi słowy osoba ta nie jest „dłużnikiem egzekwowanym”, choć bierze udział w postępowaniu egzekucyjnym przeciwko „dłużnikowi” jako uczestnik tego postępowania²⁸. Oczywiście odnosi się to również do sytuacji, w której „osoba trzecia” pełni rolę dłużnika w postępowaniu sanacyjnym, co powoduje, że przepisy art. 312 ust. 1 i 4 PrRestr nie znajdują tu zastosowania.

Dla całości obrazu warto tu jeszcze wyjaśnić, że jeśli otwarcie postępowania restrukturyzacyjnego (w tym sanacyjnego) nastąpiło w stosunku do „pokrzywdzonego wierzyciela” w rozumieniu przepisów art. 527 i n. KC, może on realizować swe uprawnienia na zasadach ogólnych, zarówno w stosunku do „dłużnika”, jak i do „osoby trzeciej”. W sytuacjach tych znajdują jednak zastosowanie przepisy art. 258, art. 277 ust. 1–3 i art. 311 ust. 1 PrRestr, regulujące kwestie proceduralne związane m.in. z dochodzeniem roszczenia o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną.

3. Dochodzenie w czasie postępowania restrukturyzacyjnego rozwiązania umowy/stosunku użytkowania wieczystego gruntu (proces i egzekucja)

Jednym ze sposobów wygaśnięcia prawa użytkowania wieczystego gruntu jest **rozwiązanie umowy**, będącej źródłem tego prawa, w drodze powództwa cywilnego, z którym może wystąpić właściciel gruntu w okolicznościach wskazanych w przepisach art. 240 KC i art. 33 ust. 3 ustawy z 21.8.1997 r. o gospodarce nieruchomościami²⁹, czyli przede wszystkim wtedy, gdy wieczysty użytkownik „wbrew umowie nie wznosił określonych w niej budynków lub urządzeń”. Należy przy tym wyjaśnić, że:

- 1) przepisy dotyczące rozwiązania umowy użytkowania wieczystego gruntu stosuje się także do użytkowania wieczystego nabytego w inny sposób aniżeli w drodze umowy, np. *ex lege* (por. art. 33 ust. 4 GospNierU), co uzasadnia przyjęcie ogólniejszego wyrażenia: „rozwiązanie **stosunku** użytkowania wieczystego gruntu” (*communis opinio*);
- 2) w każdym przypadku do rozwiązania umowy/stosunku użytkowania wieczystego gruntu „nie wystarczy samo proste naruszenie przez użytkownika wieczystego sposobu 27 korzystania z gruntu oddanego w użytkowanie, **musi to być naruszenie oczywiste, ewidentne i niczym nieusprawiedliwione**”³⁰.

Powództwo o rozwiązanie umowy/stosunku użytkowania wieczystego gruntu należy do kategorii powództw o ukształtowanie prawa lub stosunku prawnego, wyrok zatem rozwiązujący umowę (stosunek) użytkowania wieczystego ma charakter konstytutywny i jako taki działa *ex nunc*³¹. Podkreślenie tego ma fundamentalne znaczenie, ponieważ wieczysty użytkownik nie jest w przedmiotowej sytuacji „zobowiązany” w sensie wynikającym z treści przepisów art. 353 § 1 i 2 KC, tj. nie ma obowiązku dokonania jakiegokolwiek świadczenia na rzecz właściciela gruntu (nie ma w szczególności obowiązku uznania powództwa); ma tylko obowiązek uznania nowej sytuacji prawnej, ukształtowanej przez orzeczenie sądu, i dostosowania do niej dalszego postępowania, obejmującego zwłaszcza zwrot przedmiotu świadczeń otrzymanych przy zawarciu umowy czy też rozliczenia w inny sposób świadczeń spełnionych przez strony w toku trwania rozwiązanego stosunku prawnego.

W orzecznictwie i piśmiennictwie utrwalone jest stanowisko, że użytkowanie wieczyste ma trójstronną strukturę normatywną, obejmującą, z jednej strony, relacje między właścicielem gruntu a użytkownikiem wieczystym, z drugiej zaś – relacje między użytkownikiem wieczystym a osobami trzecimi. Pierwsze z tych relacji genetycznie wywodzą się z praw rzeczowych ograniczonych (z tego punktu widzenia użytkowanie wieczyste jest prawem na

²⁷ Tak A. Jakubecki [w:] System Prawa Handlowego. T. 6. Prawo restrukturyzacyjne i upadłościowe, pod red. A. Hrycaj, A. Jakubeckiego, A. Witosza, Warszawa 2016, s. 332.

²⁸ Zob. co do tego J. Jankowski, Uczestnicy sądowego postępowania egzekucyjnego, Łódź 1992, s. 142 i n. oraz wyrok SN z 12.12.2001 r., III CKN 496/00, zob. przyp. 23.

²⁹ T. jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 2147 ze zm.; dalej jako: GospNierU.

³⁰ Tak SN w wyroku z 18.2.2015 r., I CSK 129/14, Legalis; w kwestii tej zob. także wyrok SN z 18.6.2010 r., V CSK 414/09, OSNC Nr B/2011, poz. 1.

³¹ Co do tego zob. wyrok SN z 20.6.2002 r., I CKN 704/00, Legalis oraz wyrok NSA z 16.4.2014 r., I OSK 2224/12, Legalis.

rzeczy cudzej – *ius in re aliena*), drugie natomiast funkcjonalnie bliskie są prawu własności, ponieważ „na zewnątrz” wieczysty użytkownik pełni rolę właściciela, zastępując Skarb Państwa lub jednostkę samorządu terytorialnego (szczególnym przejawem tej funkcji jest przepis art. 32 ust. 3 GospNierU, wyłączający możliwość przeniesienia własności gruntu na rzecz innych podmiotów aniżeli te, które same mogą ustanawiać prawo użytkowania wieczystego).

W relacjach między właścicielem gruntu a wieczystym użytkownikiem szczególne znaczenie ma obowiązek wzniesienia przez wieczystego użytkownika budynków, ustanawiany zawsze wtedy, gdy grunt stanowiący przedmiot użytkowania wieczystego nie był jeszcze zabudowany albo gdy właścicielowi gruntu chodzi o inny rodzaj zabudowy niż dotąd istniejący (art. 239 KC oraz art. 29 ust. 1 i art. 62 ust. 1–4 GospNierU). Obowiązek ten, wiążący się ściśle z genezą instytucji użytkowania wieczystego, podlega ujawnieniu w dziale III księgi wieczystej zgodnie z przepisami art. 30 GospNierU i art. 16 ust. 2 pkt 3 ustawy z 6.7.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece³² (jest to zatem wpis obligatoryjny, ale w przeciwieństwie do wpisu prawa użytkowania wieczystego nie jest wpisem konstytutywnym). W razie zbycia nieruchomości przedmiotowy obowiązek przechodzi na wszystkich kolejnych nabywców użytkowania wieczystego, mamy tu bowiem do czynienia ze zobowiązaniem realnym (*obligatio propter rem vel ob rem*); dzieje się tak zresztą nawet wtedy, gdy wcześniej nie został on ujawniony w księdze wieczystej, ponieważ – jak się przyjmuje – nie działa wówczas rękojmia wiary publicznej, wynikająca z art. 5 KWU³³.

Rozwiązanie umowy/stosunku użytkowania wieczystego powoduje konieczność wydania nieruchomości jej właścicielowi, który z kolei zobowiązany jest do rozliczenia się z opłat rocznych, zgodnie z regułami ustalonymi w przepisie art. 33 ust. 3a GospNierU.

Przytoczone wyjaśnienia zachowują w pełni swój walor w kwestii rozwiązania umowy/stosunku użytkowania wieczystego w czasie postępowania restrukturyzacyjnego, wymagają jednak stosownego uzupełnienia.

Wstępnie należy zaznaczyć, że grunt objęty prawem użytkowania wieczystego stanowi składnik masy układowej lub masy sanacyjnej aż do chwili uprawomocnienia się wyroku rozwiązującego umowę/stosunek użytkowania wieczystego, dopiero bowiem z tą chwilą następuje wygaśnięcie tego stosunku.

Jest oczywiste, że otwarcie – w jakiegokolwiek postaci – postępowania restrukturyzacyjnego nie stanowi przeszkody do wszczęcia przeciwko dłużnikowi sprawy o rozwiązanie umowy/stosunku użytkowania wieczystego gruntu³⁴. W sprawach tych pozycja procesowa dłużnika kształtuje się następująco:

- 1) jeśli w stosunku do dłużnika toczy się postępowanie o zatwierdzenie układu, tylko on sam bierze udział w procesie o rozwiązanie umowy/stosunku użytkowania wieczystego gruntu, z zastrzeżeniem że po zatwierdzeniu przez sąd układu powinien zawiadomić nadzorcę układu o tym procesie, w którym doznaje też pewnych ograniczeń (art. 224 ust. 1 w zw. z art. 258 PrRestr);
- 2) podobnie kształtuje się sytuacja procesowa dłużnika, gdy w stosunku do niego toczy się przyspieszone postępowanie układowe. Wówczas jednak przepis art. 258 PrRestr określa w pełni obowiązki i status procesowy dłużnika, bez względu na to, w jakim stadium znajduje się przyspieszone postępowanie układowe;
- 3) jeśli w stosunku do dłużnika toczy się postępowanie układowe, nadzorca sądowy „wstępuje z mocy prawa” do procesu o rozwiązanie umowy/stosunku użytkowania wieczystego i w procesie tym pełni rolę interwenienta ubocznego, do którego stosuje się „odpowiednio” przepisy 28 o współuczestnictwie jednolitym (art. 277 ust. 1 i 2 PrRestr w zw. z art. 73 § 1 i art. 79–81 KPC). Wstąpienie nadzorcy sądowego do procesu, o którym mowa, nie wymaga ani wydania postanowienia o dopuszczeniu nadzorcy do udziału w sprawie, ani wniesienia pisma procesowego w rozumieniu przepisu art. 77 KPC, lecz tylko stosownego „zawiadomienia” organu prowadzącego postępowanie, w którym nadzorca sądowy ma wziąć udział obok dłużnika. Wstąpienie to mogłoby nastąpić także przez dokonanie przez nadzorcę czynności procesowej wymaganej według stanu sprawy albo przez stawienie się na rozprawę. Nie jest przy tym możliwe jakiegokolwiek incydentalne postępowanie zmierzające do niedopuszczenia nadzorcy sądowego do udziału w danym postępowaniu sądowym lub administracyjnym, w tym także badanie interesu prawnego we wstąpieniu do sprawy;
- 4) jeśli w stosunku do dłużnika toczy się postępowanie sanacyjne, rolę pozwanego w procesie o rozwiązanie umowy/stosunku użytkowania wieczystego może pełnić **wyłącznie** zarządca, który jednak w roli tej występuje jako tzw. zastępca pośredni, działa bowiem „w imieniu własnym”, ale „na rzecz dłużni-

³² T.jedn.: Dz.U. z 2016 r. poz. 790 ze zm.; dalej jako: KWU.

³³ W kwestii tej zob. uchwała SN (7) z 29.4.1985 r., III AZP 11/84, OSN Nr 11/1985, poz. 167 oraz A. Tułodziecki [w:] J. Jaworski, A. Prusaczyk, A. Tułodziecki, M. Wolanin, Ustawa o gospodarce nieruchomościami, Warszawa 2015, s. 151.

³⁴ O dopuszczalności wniesienia takiego powództwa również w postępowaniu upadłościowym zob. S. Gurgul, *op. cit.*, s. 34–36.

ka” (art. 311 ust. 1 PrRestr³⁵). Rozwiązanie to jest konsekwencją faktu, że z chwilą otwarcia postępowania sanacyjnego dłużnik – z reguły – traci na rzecz zarządcy prawo zarządzania i rozporządzania majątkiem stanowiącym masę sanacyjną (art. 288 ust. 2 i 3, art. 294 i art. 323 ust. 1 PrRestr), aczkolwiek nadal pozostaje jego formalnym właścicielem. Ze względu na merytoryczną identyczność przepisów art. 144 ust. 1–3 PrUp i art. 311 ust. 1 i 2 PrRestr celowe jest tu przywołanie następujących wyjaśnień:

- #. „podstawienie procesowe syndyka w miejsce upadłego jest podstawieniem bezwzględnym, przy którym legitymację procesową ma tylko podmiot podstawiony”³⁶;
- #. syndyk występuje wprawdzie we własnym imieniu (*suo nomine*), lecz nie na własny rachunek; syndyk działa na rzecz masy upadłości, stroną jest zaś tylko dlatego, że masa upadłości, będąc przedmiotem stosunków cywilnoprawnych, nie może być ich podmiotem.

W toczącym się postępowaniu sądowym lub administracyjnym syndyk jest stroną w znaczeniu formalnym (procesowym), w znaczeniu materialnym natomiast stroną jest sam dłużnik³⁷.

Przedmiotową problematykę uzupełniają przepisy art. 174 § 1 pkt 4 i 5 i § 3 oraz art. 180 § 1 pkt 5a–d KPC, które regulują dalszy przebieg postępowania w procesie o rozwiązanie umowy/stosunku użytkownika wieczystego, gdy w jego toku nastąpiło otwarcie postępowania sanacyjnego w stosunku do użytkownika wieczystego.

Jak wyjaśniono, konsekwencją (prawomocnego) rozwiązania umowy/stosunku użytkownika wieczystego gruntu jest m.in. powstanie obowiązku wydania tego gruntu jego właścicielowi (Skarbowi Państwa, określonym jednostkom samorządu terytorialnego bądź ich związkom). W razie gdy użytkownik wieczysty nie spełnia dobrowolnie tego obowiązku, właściciel gruntu zmuszony jest wytoczyć powództwo o jego wydanie (*rei vindicatio* – art. 222 § 1 KC), wyrok bowiem orzekający rozwiązanie użytkownika wieczystego nie nadaje się do egzekucji. W tym kontekście należy jednak dodatkowo wyjaśnić, co następuje.

Po pierwsze, pojawia się pytanie, czy właściciel gruntu może jednym pozwem dochodzić rozwiązania umowy/stosunku użytkownika wieczystego oraz wydania (według art. 243 KC: „zwrotu”) użytkowanego gruntu. *Prima facie* wydaje się, że kumulacja tych roszczeń jest dopuszczalna, ponieważ nie narusza żadnego z wymagań statutowanych w treści art. 191 KPC. Negatywną odpowiedź uzasadnia tu jednak ta – fundamentalna – okoliczność, że roszczenie o wydanie/zwrot gruntu powstaje i staje się wymagalne dopiero z chwilą wygaśnięcia stosunku użytkownika wieczystego³⁸, a więc dopiero z chwilą uprawomocnienia się wyroku orzekającego rozwiązanie umowy/stosunku użytkownika wieczystego. W konsekwencji w wyroku tym trzeba by jednocześnie oddalić żądanie wydania/zwrotu gruntu objętego prawem użytkownika wieczystego z uzasadnieniem, że w dacie wydania wyroku roszczenie to nie jest jeszcze wymagalne³⁹.

Po drugie, dłużnik (zarządca) może bronić się przed roszczeniem windykacyjnym, dowodząc istnienia skutecznego względem właściciela uprawnienia do dalszego władania spornym gruntem, np. w wyniku zawarcia umowy dzierżawy już po wygaśnięciu użytkownika wieczystego (art. 222 § 1 *in fine* KC). Kolejnym sposobem obrony dłużnika (zarządcy) może być *in casu* podniesienie zarzutu zatrzymania, uzasadnianego twierdzeniem, że właściciel gruntu nie zaspokoił lub nie zabezpieczył roszczenia przysługującego dłużnikowi z tytułu wynagrodzenia za budynki wzniesione na użytkowanym gruncie (*ius retentionis* – art. 461 § 1 KC w zw. z art. 239 § 2 pkt 4 KC i art. 33 ust. 2 GospNierU). Uwzględnienie tego zarzutu nie powoduje jednak oddalenia powództwa windykacyjnego, gdyż „w razie uwzględnienia zarzutu zatrzymania sąd nakazuje wydanie rzeczy, jednak uzależnia je od równoczesnej zapłaty określonej sumy pieniężnej [29] (zwrotu świadczenia wzajemnego) lub udzielenia odpowiedniego zabezpieczenia”⁴⁰.

Możliwość prowadzenia egzekucji przeciwko dłużnikowi limitują dwa czynniki, którymi są charakter egzekwowanego świadczenia oraz rodzaj postępowania restrukturyzacyjnego prowadzonego w stosunku do dłużnika. Ogólnie można stwierdzić, że ograniczenia prowadzenia egzekucji występują tylko wtedy, gdy jej przedmiotem są uprawnienia mające charakter „wierzytelności” w rozumieniu przedstawionym w części I niniejszego opracowania. Twierdzenie to nie może budzić wątpliwości, gdy chodzi o egzekucję przeciwko dłużnikowi będącemu uczestnikiem postępowania o zatwierdzenie układu w jego sądowym stadium, przyspieszonego postępowania

³⁵ Szerzej o istocie zastępstwa pośredniego *M. Pazdan* [w:] System Prawa Prywatnego. T. 2. Prawo cywilne – część ogólna, pod red. *Z. Radwańskiego*, Warszawa 2008, s. 478–479.

³⁶ Wyrok SN z 16.1.2009 r., III CSK 244/08, Legalis.

³⁷ Co do tego zob. w szczególności *W. Broniewicz*, Stanowisko syndyka upadłości w procesach z jego udziałem, PiP Nr 2/1993, s. 45.

³⁸ Spośród wielu zob. co do tego *A. Suchoń* [w:] Kodeks cywilny. T. I. Komentarz do ar. 1-44911, pod red. *M. Gutowskiego*, Warszawa 2016, s. 1026.

³⁹ Argument z art. 316 § 1 zd. drugie KPC; por. także wyrok SN z 18.7.1966 r., II PR 276/66, OSPiKA Nr 9/1967, poz. 223.

⁴⁰ Tak *E. Gniewek* [w:] System Prawa Prywatnego. T. 3. Prawo rzeczowe, pod red. *E. Gniewka*, Warszawa 2007, s. 510.

nia układowego oraz postępowania układowego⁴¹. Wątpliwości natomiast pojawiają się na gruncie przepisów art. 312 ust. 1 i 4 PrRestr, dotyczą zaś tego, czy przepisy te ustanawiają zakaz prowadzenia jakiegokolwiek egzekucji „z majątku dłużnika wchodzącego w skład masy sanacyjnej”, czy tylko egzekucji – jak w przypadku pozostałych postępowań restrukturyzacyjnych – świadczeń mających charakter „wierzytelności”. W kwestii tej podtrzymuję stanowisko, wyrażone w pierwszej części niniejszego opracowania, że przepisy art. 312 ust. 1 i 4 PrRestr nie dotyczą „roszczeń, które wynikają nie z obligacyjnych stosunków prawnych, lecz z praw o charakterze bezwzględny, np. praw z zakresu ochrony dóbr osobistych (art. 24 § 1 KC), roszczeń o wydanie rzeczy czy o zaniechanie naruszenia prawa własności (art. 222 § 1 i 2 KC), prawa własności przemysłowej albo prawa własności intelektualnej, roszczeń o ochronę posiadania (art. 344 § 1 KC) *etc.*; chodzi o to, że przedmiotowe roszczenia w ogóle nie są wierzytelnościami w rozumieniu przepisów art. 76–103 PrRestr i jako takie nie doznają żadnych ograniczeń w toku postępowania sanacyjnego”⁴².

W konkluzji, **wyrok zobowiązujący do wydania/zwrotu właścicielowi gruntu stanowiącego przedmiot rozwiązane użytkownika wieczystego może być – w razie potrzeby – podstawą egzekucji przeciwko dłużnikowi z postępowania sanacyjnego** (można by też wówczas twierdzić, że nie jest to egzekucja „skierowana do majątku dłużnika wchodzącego w skład masy sanacyjnej”, ponieważ chodzi o grunt, który nie należy już do dłużnika).

Warto tu dodać, że przepisy PrRestr ograniczają tylko w nieznacznym stopniu możliwość procesowego dochodzenia „wierzytelności podlegających umieszczeniu w spisie wierzytelności” (por. art. 257, art. 276 i art. 310), nie stanowią natomiast niczego, co ograniczałoby dochodzenie w procesie uprawnień o innym charakterze niż wierzytelności. Uprawnienia te zatem nie powinny doznawać ograniczeń również przy dochodzeniu ich w trybie egzekucji prowadzonej przeciwko dłużnikowi – uczestnikowi postępowania sanacyjnego.

SUMMARY

Realization of collateralized debts, personal rights and claims as well as potestative rights during restructuring proceedings, Part II

The Restructuring Act of 15 May 2015, which entered into force as of 1 January 2016, in its Art. 1.1 regulates: „conclusion of an arrangement with creditors by a debtor who is insolvent or at risk of insolvency and the consequences of the arrangement”. Further on, the Act stipulates, among other things, that a personal creditor shall be a party to the restructuring proceedings (Art. 65.1.2 and Art. 65.1.3 of the Restructuring Act) and that „the arrangement covers personal debts which have arisen before the opening date of the restructuring proceedings (...)” (Art. 150.1.1). In this context, it becomes crucial to delimit the notions of a personal debt and a collateralized debt, as well as the notions of personal rights and claims as well as potestative rights as the realization of those rights (claims) is done differently in a given restructuring proceeding. The article clarifies the problems referred to in the title on the example of specific cases. ³⁰

⁴¹ Zob. co do tego przepisy art. 224 ust. 2, art. 259 ust. 1 i 3, art. 260 ust. 1 i 2, art. 278 ust. 1 i art. 279 PrRestr.

⁴² S. Gurgul, Realizacja w czasie postępowań restrukturyzacyjnych wierzytelności zabezpieczonych rzeczowo, praw osobistych i roszczeń oraz uprawnień kształtujących – potestatywnych, cz. I, MPH Nr 4/2016, s. 16.